

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет менеджменту, адміністрування та права
Кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та
соціально-гуманітарних дисциплін

КОНФЛІКТОЛОГІЯ

Методичні вказівки
для самостійного вивчення дисципліни

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форм навчання спеціальності 015 «Професійна освіта»
(Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та
харчові технології)

Харків

2024

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет менеджменту, адміністрування та права
Кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та
соціально-гуманітарних дисциплін

КОНФЛІКТОЛОГІЯ

Методичні вказівки
для самостійного вивчення дисципліни

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форм навчання спеціальності 015 «Професійна освіта» (Агра
рне
виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові
технології)

Затверджено
рішенням Науково-методичної
ради факультету менеджменту,
адміністрування та права
Протокол № 11
Від 25.06.2024 р.

Харків

2024

УДК 316.334

O-60

Схвалено на засіданні кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та

соціально-гуманітарних дисциплін

Протокол №_____від_____р.

Рецензенти:

І.С. Нечитайло, професор кафедри соціології та психології Харківського університету внутрішніх справ, доктор соціологічних наук,

O-60

Конфліктологія: методичні вказівки для самостійного вивчення дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної навчання спеціальності 015 «Професійна освіта» (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) / укладач: О. В. Борюшкіна; ДБТУ. Харків : [б. в.], 2024. 39с.

Методичні вказівки для самостійного вивчення дисципліни «Конфліктологія» містять опис, програму та структуру викладання навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 015 «Професійна освіта». Надаються теоретичні відомості з ключових питань конфліктології. До кожної теми пропонується перелік завдань до самостійної та практичної роботи. Представлені рекомендації щодо підготовки індивідуального завдання та рефератів. Наведено перелік питань для підсумкового контролю знань, які дають можливість студентам творчо та усвідомлено підійти до вивчення дисципліни. Методичні вказівки містять методи оцінювання, глосарій та список рекомендованої літератури. Можуть бути корисними та цікавими для здобувачів інших спеціальностей, науково-педагогічних працівників, керівників і спеціалістів підприємств та організацій тощо.

УДК 316.334

Відповідальна за випуск: Моїсєєва Н.І., д.е.н., професор

© Борюшкіна О. В., 2024

© ДБТУ, 2024

ВСТУП

«Конфліктологія» спеціальна наукова теорія, яка вивчає закономірності, феномени конфлікту, його соціальну та психологічну природу, специфіку та базові категорії конфліктології. Розглядаються питання щодо чинників та типології соціальних конфліктів, а також стратегій поведінки людини у конфліктах. Предметом дослідження курсу є соціальний конфлікт.

Програма курсу «Конфліктологія» включає інформацію, в якій представлений аналіз особливостей конфліктів на мікрорівні (рівні міжособистісних і внутрішньогрупових конфліктів) і макрорівні (рівні міжгрупових і міждержавних конфліктів). Розглядаються основні поняття соціології конфлікту, види та функції конфліктів, об'єктивні і суб'єктивні причини виникнення конфліктів, аналізується зміст особистісної і групової складових конфліктних ситуацій; надається характеристика особливостей сімейних та організаційних конфліктів.

Аналізуються специфічні особливості міжгрупових і міждержавних конфліктів, а також розглядається проблема управління конфліктами і способи врегулювання конфліктів. На цей момент склалося кілька аналітичних рівнів в теорії конфлікту: філософсько-соціальний (охоплює загальні тенденції розвитку конфліктів на макрорівні), організаційно-соціологічний (вивчає причини і динаміку конфліктів в організаціях та колективах) та індивідуально-психологічний (вивчає психофізичні особливості і характеристики окремих особистостей та їх поведінку у конфлікті).

Спільним для цих напрямків є об'єкт вивчення – поведінка особистості/груп в ситуації конфліктів. Специфіка конфліктології полягає в тому, що вона більше уваги приділяє соціальним причинам формування та розвитку протиріч в системі взаємовідносин між індивідами і групами, їх переростання в конфлікти, вивчає шляхи попередження і методи управління конфліктами. У той же час слід підкреслити, що всебічний і системний аналіз поведінки особистості/груп в ситуації конфлікту передбачає одночасне використання як філософсько-соціального, так і організаційно-соціологічного та індивідуально-психологічного підходів до вивчення соціального феномену конфлікту.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ КУРСУ

Мета: формування системи знань про основні поняття конфліктології; вироблення нового типу мислення та формування нового розуміння значення та функцій конфліктів; набуття навичок аналізу соціальних явищ та процесів; раціональної поведінки у конфліктних ситуаціях.

Завдання: розкрити сутність категорій та закономірностей конфліктології, умови виникнення конфліктів та їх динаміку, зв'язок конфліктів та стресових станів, роль керівника в управлінні конфліктами; сформувати систему умінь та навичок раціональної поведінки у конфліктних ситуаціях та конфліктах, уміння управляти конфліктами та стресами, ефективно вирішувати конфлікти, використовувати їх позитивні можливості, враховувати їх функції.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти, слухачі повинні **знати:**

- сутність категорій конфліктології,
- причини виникнення конфліктних ситуацій,
- закономірності розвитку конфліктів,
- функції конфліктів,
- фактори, що впливають на поведінку людини,
- методи профілактики конфліктів,
- форми соціально-трудоових конфліктів,
- стилі поведінки у конфліктній ситуації,
- механізми управління конфліктами та стресами,
- роль керівника в управлінні конфліктами;

вміти:

- визначати причини виникнення конфліктної ситуації та конфлікту;
- попереджати, регулювати та вирішувати конфлікти;
- визначати оптимальний стиль поведінки у конфліктній ситуації;
- застосовувати методи профілактики конфліктів;
- проводити переговори по спірних проблемах;
- працювати з документами, що застосовуються при вирішенні конфліктів.

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Розділ 1. Виникнення та розвиток конфліктології, її понятійний апарат.

Тема 1. Становлення конфліктології як науки.

Формування конфліктологічних ідей. Розвиток конфліктології в рамках соціальної науки. Концепція соціальної згоди і «людських відносин». Загальна теорія конфліктної взаємодії. Розвиток конфліктології в рамках психологічної науки. Конфліктологія і правознавство. Розвиток вітчизняної конфліктології. Понятійний апарат конфліктології. Його предмет і об'єкт. Типологія конфлікту. Предмет і об'єкт конфліктології. Дослідницькі методи науки про конфлікт.

Тема 2. Поняття і типологія конфліктів.

Поняття конфлікту. Об'єкт і предмет конфлікту. Характеристика об'єкта конфлікту. Реалістичний і нереалістичний конфлікти. Проблема типології конфліктів. Класифікація конфліктів: за джерелами та причинами виникнення, за формами та мірою зіткнення, за комунікативною спрямованістю, за складом конфліктуючих сторін, за функціональною значимістю, за масштабом та тривалістю, за способами врегулювання.

Тема 3. Структура конфлікту.

Об'єктивні елементи конфлікту. Об'єкт конфлікту. Учасники конфлікту. Середовище конфлікту. Особистісні елементи конфлікту. Основні психологічні доміанти поведження. Риси характеру і типи особистостей. Акцентуація характеру. Психофізіологічні якості. Установки особистості, що утворюють ідеальні типи індивідуальності. Неадекватні оцінки і сприйняття. Манери поведження. Етичні цінності.

Тема 4. Причини виникнення конфліктів.

Протиріччя інтересів як фундаментальна причина конфліктів. Складові причини конфлікту. Класифікація протиріч. Об'єктивні фактори виникнення конфліктів. Організаційні, емоційні, соціально-трудові конфлікти, конфлікти потреб та інтересів. Взаємозв'язок конфліктних ситуацій та стресових станів.

Особистісні фактори виникнення конфліктів. Основні психологічні доміанти поведження особистості. Риси характеру і типи особистостей. Установки особистості. Неадекватні оцінки і сприйняття. Манери поведження. Як поводитися з важкими людьми різних типів. Етичні цінності.

Соціальні групи, їх класифікація; рольові взаємозв'язки в групі. Рольовий конфлікт, його взаємозв'язок з соціальною роллю та функціональним дискомфортом. Групові інтереси, цілі та норми; групова поведінка.

Тема 5. Функції конфлікту.

Поняття функції конфлікту. Явні і латентні функції конфлікту. Конструктивні функції конфлікту. Загальні конструктивні функції конфлікту. Конструктивні функції конфлікту на особистісному рівні. Деструктивні функції конфлікту. Загальні деструктивні функції конфлікту. Деструктивні функції конфлікту на особистісному рівні. Функції інтеграції, активізації соціальних зв'язків, сигналізації про наявність соціальної напруженості, інновації, стимулювання ініціативи та творчої активності, трансформації міжособистісних та між групових відносин, профілактики руйнівних протистоянь.

Розділ 2. Характеристика конфліктів. Попередження та їх вирішення.

Тема 6. Динаміка конфлікту.

Структурна та процесуальна моделі описування конфлікту. Структура конфліктної ситуації. Карта конфлікту. Предконфліктна ситуація. Загальна логіка профілактики конфлікту. Відкритий конфлікт. Інцидент. Завершення конфлікту. Постконфліктний період. Постконфліктний синдром. Способи врегулювання та конструктивного завершення конфліктів.

Тема 7. Профілактичні заходи щодо конфліктів.

Труднощі профілактики конфліктів і способи їхнього попередження. Конфліктогенні причини.

Підтримка співробітництва як спосіб запобігання конфліктів. Проблема конфліктних особистостей. Типи конфліктних особистостей.

Сучасний менеджмент про профілактику конфліктів. Зрілі і незрілі колективи. Роль колективу у подоланні конфліктів. Види взаємовідносин у колективі. Функції спілкування у колективі. Норми ділової етики і попередження конфліктів. Гумор як засіб попередження конфлікту.

Тема 8. Врегулювання конфліктів.

Організація управління конфліктами та стресами. Місце управління конфліктами й стресами у системі управління персоналом організації.

Методи управління конфліктами: внутрішньо особистісні, структурні, міжособистісні методи; переговори; відповідні агресивні дії; придушення конфлікту, управління конфліктом. Внутрішня лінія поведінки у конфлікті, її вибір.

Тема 9. Стратегії вирішення конфліктів.

Тактика уходу від конфлікту і метод насильства. Тактики «виграш — виграш». Тактика схованих дій і проблема «ціни конфлікту». Основні механізми тактики взаємного виграшу. Механізми здійснення тактики компромісу. Універсальні засоби вирішення конфліктів і його результати.

Різновиди норм та їх роль у врегулюванні конфліктів. Документи, що застосовуються при вирішенні конфліктів. Керівник як суб'єкт конфлікту.

Керівник - посередник у конфлікті. Власний приклад керівника у подоланні конфліктів.

Тема 10. Врегулювання конфліктів.

Примирливі процедури при трудових спорах. Соціально-психологічні методи подолання конфліктного протистояння. Процес улагоджування конфлікту; його етапи та кроки.

Правила ведення переговорів, що стосуються спірних проблем. Складові частини процесу переговорів. Техніка переговорів, проблемне поле, стилі ведення переговорів.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Виникнення та розвиток конфліктології, її понятійний апарат												
Тема 1. Становлення конфліктології як науки	10	4	2	-	-	4	-	-	-			-
Тема 2. Поняття і типологія конфліктів	10	4	2	-	-	4	-	-	-			-
Тема 3. Структура конфлікту	10	2	4	-	-	4	-	-	-			-
Тема 4. Причини виникнення конфліктів	10	2	4	-	-	4	-	-	-			-
Тема 5. Функції конфлікту	10	2	2	-	-	6	-	-	-			-
Разом за змістовим модулем 1	50	14	14	-	-	22	-	-	-			-
Розділ 2. Характеристика конфліктів. Попередження та їх вирішення												
Тема 6. Динаміка конфлікту	14	4	2	-	-	8	-	-	-			-
Тема 7. Профілактичні заходи щодо конфліктів	14	4	2	-	-	8	-	-	-			-
Тема 8. Врегулювання конфліктів	14	4	2	-	-	8	-	-	-			-
Тема 9. Стратегії вирішення конфліктів	14	2	6	-	-	6	-	-	-			-
Тема 10. Переговори як захід щодо вирішення конфліктів	14	2	4	-	-	8	-	-	-			-
Разом за змістовим модулем 2	70	16	16	-	-	38	-	-	-			-
Усього годин	12	30	30	-	-	60	-	-	-			-

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Розвиток конфліктології як галузевої наукової теорії.

1. Надайте визначення об'єкту та предмету дослідження конфліктології
2. Поясніть специфіку аналізу соціального конфлікту психологом, юристом та соціологом.
3. Чому конфлікт водночас розглядають як позитивне та негативне соціальне явище?
4. Наведіть приклади соціальних конфліктів та пояснить, якими соціологічними методами їх доцільно вивчати.
5. Дослідження яких соціальних конфліктів доцільно провести в Україні? Кому будуть потрібні їх результати?
6. Якому б методу ви надали перевагу при дослідженні конфліктів під час навчального процесу в університеті?
7. Що у змісті конфліктів, на ваш погляд, може бути прояснено без конфліктології, і що стає зрозумілим лише на основі наукового дослідження?
8. Які причини, на ваш погляд, привели до появи конфліктології як самостійної галузі знання?

Література:

1. Гірник А.М. Основи конфліктології. Навчальний посібник для студ.вищ. навч.закл. К.: Києво-Могилянська академія. 2010. 222с.
2. Ємельяненко Л.М., Петюх В.М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Конфліктологія: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 315 с.
3. Жаворонкова Г.В., Скібіцький О. М., Сівашенко Т. В., Туз О.І . Управління конфліктами: текст лекцій: навч. Посібник. Київ : Кондор, 2011. 172 с.
4. Конфліктологія : навч. посіб. /Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Х. : Право, 2012. 128 с.
5. Крутінь Г.І., Чубур Н.В. Соціологія конфлікту: практикум. К.: КНЕУ, 2007. 152 с.

Методичні рекомендації

На семінарському занятті, присвяченому основним поняттям конфліктології, необхідно проаналізувати поняття «конфлікт», виявити відмінності соціологічного розгляду конфлікту від психологічного. Згідно Р. Дарендорфу, «конфлікт є боротьба, що виникає через дефіцит влади, статусу або засобів, необхідних для задоволення цінностей, і передбачає нейтралізацію, ущемлення або знищення цілей противника». А. Я. Анцупов визначає конфлікт як «найгостріший спосіб усунення протиріч, що виникають в процесі взаємодії, і звичайно супроводжується негативними емоціями». На основі аналізу змісту цих визначень конфлікту студентам необхідно виявити сутнісні характеристики цього феномена. Основними категоріями соціології конфлікту є «структура» і «динаміка» конфлікту, аналізу яких необхідно приділити увагу на семінарському занятті. Студенти мають розрізняти поняття конфлікту і конфліктної ситуації.

Конфліктна ситуація – це наявність суперечливих позицій сторін з якогось приводу, їх інтенція до протилежних цілей, тоді як конфлікт – це активні взаємоспрямовані дії кожної зі сторін для реалізації своїх цілей, із сильними емоційними переживаннями.

Слід звернути увагу студентів на той факт, що саме конфлікт між великими соціальними групами дослідники називають соціальним конфліктом у власному розумінні слова, на відміну від внутрішньо-особистісних, міжособистісних і внутрішньогрупових конфліктів, а також конфліктів між невеликими групами. Сучасні соціологи конфлікту стверджують, що конфлікт стає «соціальним», коли до нього долучаються великі соціальні групи, а не індивіди чи невеликі групи. Аналізуючи проблему класифікації конфліктів, необхідно звернути увагу студентів на типологію, яку найчастіше використовують у соціології конфлікту: залежно від сторін конфлікти поділяються на внутрішньоособистісні, міжособистісні, конфлікти між особистістю і групою, міжгрупові і міжнародні конфлікти.

Тема 2. Сутність конфлікту та його структура.

1. Дайте визначення дефініції «конфлікт».
2. Сформулюйте необхідні та достатні умови виникнення конфлікту.
3. Що таке предмет та об'єкт конфлікту? Наведіть приклади.
4. Визначте, з яких елементів складається структура конфлікту.
5. Визначте межі конфлікту.
6. Охарактеризувати різні класифікації конфліктів.

Література:

1. Гірник А.М. Основи конфліктології. Навчальний посібник для студ.вищ. навч.закл. К.: Києво-Могилянська академія. 2010. 222с.
2. Ємельяненко Л.М., Петюх В.М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Конфліктологія: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 315 с.
3. Конфліктологія : навч. посіб. /Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Х. : Право, 2012. 128 с.
4. Крутінь Г.І., Чубур Н.В. Соціологія конфлікту: практикум. К.: КНЕУ, 2007. 152 с.
5. І. М., Керницький О. М. Конфліктологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Укр. інж.-пед. акад. Х. : Точка, 2012. 221 с.
6. Ложкін Т., Юрковський Е., Моначін І. Практикум з конфліктології. Тернопіль: Воля, 2005. 168 с.
7. Орлянський В. С. Конфліктологія : Навч. посібник для вузів. Мін-во освіти і науки України, Запорізький нац. техн. ун-т. К.: Центр учбової літератури, 2007. 159 с.
8. Прибутько П.С. Конфліктологія : Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: КНТ, 2010. 131 с.

Методичні рекомендації

На семінарському занятті необхідно також проаналізувати поняття «структури» конфлікту, що включає до себе кілька елементів: об'єкт конфлікту

– те, на що претендує кожна з конфлікуючих сторін, що викликає їхню протидію, конкретна матеріальна (ресурс), соціальна (влада) або духовна (ідея, принцип) цінність; суб'єкти конфлікту – учасники конфлікту, опоненти, чий інтереси порушені безпосередньо; предмет конфлікту – об'єктивно існуюча або уявна проблема, що є причиною розбрату між сторонами (проблема влади, першості, сумісності співробітників).

На занятті необхідно проаналізувати визначення міжособистісних конфліктів, виявити їх відмінності від інших різновидів конфлікту. Під міжособистісним конфліктом розуміють відкрите зіткнення взаємодіючих суб'єктів на основі деяких протиріч, які виступають у вигляді протилежних цілей. Міжособистісний конфлікт проявляється у взаємодії між двома і більше особами. У міжособистісних конфліктах суб'єкти протистоять один одному і з'ясовують свої стосунки безпосередньо. Це один з найпоширеніших типів конфліктів.

На семінарському занятті необхідно проаналізувати зміст основних стратегій і тактик поведінки в конфлікті, виявити, які з них є найбільш продуктивними. У соціології конфлікту виділяють дві основні стратегії поведінки в конфлікті: стратегія партнерства характеризується орієнтацією на врахування інтересів і потреб партнера; стратегія напору характеризується реалізацією власних інтересів. Поєднання цих двох стратегій породжує п'ять основних тактик (або стилів) поведінки, зміст яких необхідно обговорити на семінарському занятті.

Необхідно обговорити зі студентами найбільш конструктивні засоби протидії наслідкам міжособистісних конфліктів. Основний засіб, який призводить не тільки до надійного усунення протиборства, а й встановлення співпраці у післяконфліктний період – це спільна діяльність людей, спрямована на досягнення спільної мети. Там, де є загальні інтереси, спільні цілі і завдання діяльності, там можна налагодити добрі стосунки і сприятливий психологічний клімат.

Тема 3. Детермінація соціальних конфліктів.

1. Що є джерелами конфліктів на рівні суспільства та на особистісному рівні?
2. Назвіть основні рушійні сили конфлікту.
3. Які причини конфліктів є об'єктивними?
4. Що означає депривація?
5. Які фактори виступають як суб'єктивні детермінанти конфліктної взаємодії?
6. Яку роль у конфлікті відіграє мотивація конфліктантів?
7. Підготувати командний проект на прикладі реального соціального конфлікту за темою «Детермінація конкретного соціального конфлікту».

Література:

1. Гірник А.М. Основи конфліктології. Навчальний посібник для студ.вищ. навч.закл. К.: Києво-Могилянська академія. 2010. 222с.
2. Дуткевич Т. Конфліктологія з основами психології управління : навч.

- посіб. перевид. М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Ін-т соц. реабілітації та розвитку дитини. К.: Центр учб. л-ри, 2016. 455 с.
3. Ємельяненко Л.М., Петюх В.М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Конфліктологія: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 315 с.
  4. Жаворонкова Г.В., Скібіцький О. М., Сівашенко Т. В., Туз О.І . Управління конфліктами: текст лекцій: навч. Посібник. Київ : Кондор, 2011. 172 с.
  5. Конфліктологія : навч. посіб. /Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Х. : Право, 2012. 128 с.
  6. Крутінь Г.І., Чубур Н.В. Соціологія конфлікту: практикум. К.: КНЕУ, 2007. 152 с.
  7. І. М., Керницький О. М. Конфліктологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Укр. інж.-пед. акад. Х. : Точка, 2012. 221 с.
  8. Ложкін Т., Юрковський Е., Моначін І. Практикум з конфліктології. Тернопіль: Воля, 2005. 168 с.
  9. Нагаєв В. Конфліктологія: курс лекцій: навч. посіб.для вузів. М-во освіти України, Харк. нац. аграр.ун-т ім. В. В. Докучаєва. К.: Центр учб. л-ри, 2004. 199 с.
  10. Орлянський В. С. Конфліктологія : Навч. посібник для вузів. Мін-во освіти і науки України, Запорізький нац. техн. ун-т. К.: Центр учбової літератури, 2007. 159 с.

Методичні рекомендації

Серед величезної безлічі причин конфліктів необхідно проаналізувати на семінарському занятті так звані загальні причини, які проявляються практично в усіх реальних конфліктах. До них можна віднести такі причини. Соціально-політичні та економічні причини пов'язані з соціально-політичною та економічною ситуацією у країні. Соціально-демографічні чинники відбивають відмінності в установках і мотивах людей, що обумовлені їх статтю, віком, приналежністю до етнічних груп тощо. Соціально-психологічні причини віддзеркалюють соціально-психологічні явища в соціальних групах: взаємовідносини, лідерство, групові мотиви, колективні думки, настрої тощо. Індивідуально-психологічні чинники відбивають індивідуальні психологічні особливості особистості (здібності, темперамент, характер, мотиви тощо).

На семінарському занятті необхідно проаналізувати і виявити сутнісні ознаки поняття сімейного конфлікту, зіставити його з визначенням конфлікту. Сімейні конфлікти – це протиборство між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно спрямованих мотивів і поглядів. Сімейні конфлікти мають свої особливості, які необхідно враховувати під час діагностики та вирішення таких конфліктів.

Перш за все, необхідно звернути увагу студентів на той факт, що сімейні конфлікти відрізняються особливим предметом, специфіку якого обумовлено унікальністю сімейних відносин. Найважливішою особливістю сімейних відносин є те, що їх основний зміст складають як міжособистісні відносини (кохання, кровна спорідненість), так і правові і моральні зобов'язання, пов'язані з реалізацією функцій сім'ї: репродуктивної, виховної, господарсько-

економічної, рекреативної (взаємодопомога, підтримка здоров'я, організація дозвілля та відпочинку), комунікативної та регулятивної.

Під час аналізу причин сімейних конфліктів важливо враховувати соціальні фактори мікро- і макросередовища. До факторів макросередовища, які обумовлюють сімейні конфлікти, відносяться: ріст соціального відчуження; орієнтація на культ споживання; девальвація моральних цінностей; кризовий стан економіки та соціальної сфери; деформація норм сексуальних відносин; зміна положення жінок у суспільстві. До факторів мікросередовища слід віднести: погіршення матеріального становища сім'ї; надмірну зайнятість одного або обох подружжя на роботі; неможливість нормального працевлаштування подружжя або інших членів сім'ї; тривала відсутність житла; відсутність можливості влаштувати дітей у дитячу установу тощо.

Увагу студентів слід звернути на класифікацію причин сімейних конфліктів. У соціології конфлікту причини всіх подружніх конфліктів розділяють на три великі категорії: конфлікти на підґрунті несправедливого розподілу праці; конфлікти на підґрунті незадоволення яких-небудь потреб; конфлікти через недоліки у вихованні; конфлікти на підґрунті подружньої несумісності.

У соціології конфлікту значну увагу приділяють проблемі попередження та вирішення сімейних конфліктів. Основні шляхи попередження сімейних конфліктів залежать від потенційних суб'єктів конфліктної взаємодії (подружжя, батьки, діти, родичі). За кожним конкретним випадком в рекомендованій літературі можна знайти корисні поради.

Тема 4. Динаміка конфлікту.

1. У чому полягає сутність конфліктної ситуації?
2. Дайте визначення соціального напруження, її показників і стадій.
3. Що таке конфліктний інцидент?
4. Дайте основні характеристики поняття «ескалація та генералізація конфлікту».
5. Який специфічний зміст має постконфліктна стадія?
6. Охарактеризуйте основні стратегії конфліктної взаємодії.
7. Які види конфліктних дій виступають як тактика сторін?

Література:

1. Гірник А.М. Основи конфліктології. Навчальний посібник для студ.вищ. навч.закл. К.: Києво-Могилянська академія. 2010. 222с.
2. Дуткевич Т. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посіб. перевид. М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Ін-т соц. реабілітації та розвитку дитини. К.: Центр учб. л-ри, 2016. 455 с.
3. Ємельяненко Л.М., Петюх В.М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Конфліктологія: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 315 с.
4. Конфліктологія : навч. посіб. /Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Х. : Право, 2012. 128 с.

5. Крутінь Г.І., Чубур Н.В. Соціологія конфлікту: практикум. К.: КНЕУ, 2007. 152 с.
6. Ложкін Т., Юрковський Е., Моначін І. Практикум з конфліктології. Тернопіль: Воля, 2005. 168 с.
7. Прибутько П.С. Конфліктологія : Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: КНТ, 2010. 131 с.

Методичні рекомендації

На практичному занятті необхідно розглянути поняття динаміки конфлікту; на прикладі конкретних конфліктів (міжособистісних, міжгрупових або міжнародних) студенти мають виявити особливості кожної стадії в динаміці конфлікту.

Загальна схема динаміки конфлікту складається з наступних періодів: 1) предконфліктна ситуація (латентний період); 2) відкритий конфлікт (власне конфлікт): інцидент (початок конфлікту), ескалація (розвиток) конфлікту, завершення конфлікту; 3) післяконфліктний період.

Засоби завершення конфлікту можуть бути досить різноманітними. Найбільш типовими є наступні: 1) усунення (знищення) опонента або обох опонентів протиборства; 2) усунення (знищення) об'єкта конфлікту; 3) зміна позицій обох чи однієї з сторін конфлікту; 4) участь у конфлікті нової сили, здатної завершити його шляхом примусу; 5) звернення суб'єктів конфлікту до арбітрів або завершення його при посередництві третейського судді; 6) переговори як один з найефективніших засобів вирішення конфлікту.

Слід звернути увагу студентів, що поняття «завершення конфлікту» і «вирішення конфлікту» не є тотожними. Дозвіл конфлікту є окремим випадком, однією з форм завершення конфлікту, що виражається в позитивному, конструктивному вирішенні проблеми основними учасниками конфлікту або третьою стороною. Але крім цього, формами завершення конфлікту можуть бути: згасання конфлікту, усунення конфлікту, переростання конфлікту в інший конфлікт.

Тема 5. Суб'єктивний фактор соціального конфлікту.

1. Яку стійку сукупність елементів містить суб'єктивний фактор конфлікту, що характеризують його природу і самотність?
2. Чому поняття конфліктуючої сторони позначає головних суб'єктів конфлікту?
3. За якими критеріями можна оцінити потенціал протидіючих сторін?
4. Чим соціопсихологічні науки вимірюють особисту й групову схильність до конфлікту? Як темперамент позначається на конфліктогенності особистості?
5. Що змінюється в групових зв'язках і функціях під час конфлікту?
6. Чому конфлікти в інституціональних структурах суспільства і держави часто породжують соціальні, політичні чи економічні кризи?
7. Кваліфікуйте основні типи конфліктної поведінки і свідомості суб'єктів – учасників протиборства (з комбінації тактики їх дії).
8. Які соціально-рольові позиції посідають учасники в структурі опонуючих сторін?

Література:

1. Конфліктологія : навч. посіб. /Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Х. : Право, 2012. 128 с.
2. Крутінь Г.І., Чубур Н.В. Соціологія конфлікту: практикум. К.: КНЕУ, 2007. 152 с.
3. І. М., Керницький О. М. Конфліктологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Укр. інж.-пед. акад. Х. : Точка, 2012. 221 с.
4. Прибутько П.С. Конфліктологія : Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: КНТ, 2010. 131 с.
5. Тихомирова Є. Б. Конфліктологія та теорія переговорів: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Рівне: Перспектива, 2014. 398 с.
6. Яхно Т. П. Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. К.: Центр учб. л-ри, 2012. 168 с.

Методичні рекомендації

На семінарському занятті необхідно обговорити зі студентами проблему модифікації форм конфлікту в часі і просторі. У сучасній соціології конфлікту активно дискутується проблема виникнення таких нових форм конфлікту, як мобінг і буллінг, які, в той же самий час, дещо відрізняються від класичного конфлікту. Для того щоб краще зрозуміти особливості буллинга і мобінга, на семінарському занятті необхідно проаналізувати їх основні особливості. Мобінг означає приниження, образи, соціальну ізоляцію кого-небудь або негативний вплив на здійснення будь-ким робочих завдань. Термін буллінг/мобінг застосовують по відношенню до діяльності, інтеракціям або процесам, що трапляються регулярно (щотижня) протягом визначеного періоду часу (приблизно 6 місяців). Мобінг – це процес, внаслідок якого людина, що опинилася об'єктом цькування, потрапляє в важке становище і стає мішенню систематичних негативних соціальних дій.

Маючи на увазі виділені ознаки мобінга, необхідно порівняти його з концептами буллінг і конфлікту. Можна виділити кілька позицій у порівняльному аналізі понять мобінга і буллинга.

1. Деякі теоретики використовують їх як синоніми.
2. Більшість дослідників вважають, що відмінність між ними полягає тільки лише в культурно-мовних традиціях, прийнятих в різних країнах: якщо термін «мобінг» використовують в скандинавських, німецькомовних країнах, то поняття «буллінг» традиційно використовують в англійськомовних країнах.
3. Деякі вчені акцентують наявність концептуальної різниці між цими термінами. Наприклад, Л. Сперрі вважає, що мобінг – це не-сексуальний утиск співробітника з боку групи інших працівників організації з метою його витіснення/звільнення з організації або, принаймні, з певного підрозділу організації. Мобінг передбачає індивідуальну, групову та організаційну динаміку розвитку і проявляється в дискредитації, руйнуванні професійної репутації та психологічної травматизації співробітника, що тягне за собою безліч важких негативних наслідків (таких як руйнування кар'єри, здоров'я або фінансові втрати у разі звільнення).

На відміну від моббінга, буллінг, по-перше, передбачає наявність одного (а не не скільки) агресорів, по-друге, здійснюється скоріше не на організаційному, а на особистісному рівні, по-третє, не призводить до таких тяжких наслідків, які виникають у разі моббінга. Х. Лейман трохи інакше розрізняє ці поняття: якщо мобінг – це непрямая форма агресії, то буллінг правильніше співвідносити з фізичним насильством над людиною, хоча, як мобінг, так і буллінг мають своїм результатом однаково тяжкі наслідки (стигматизацію і віктимізацію «мішені»).

4. І, нарешті, у вітчизняній науці утвердилася наступна традиція використання порівнюваних термінів: поняття «мобінг» найчастіше використовують в контексті аналізу систематичних утисків людини в трудових колективах, тоді як поняття буллінг – в ситуації аналізу подібних ситуацій в шкільних колективах. Ця традиція є цілком обґрунтованою, тим більше що вона не виключає розгляду моббінга і буллінга як синонімічних в концептуальному відношенні феноменів, що володіють подібними ознаками і структурою. Саме цієї традиції варто дотримуватися в процесі аналізу нових форм конфлікту. Можна говорити про наявність певного зв'язку між конфліктом і моббінгом. Як стверджує Х. Лейман, конфлікт може зіграти роль триггер- фактора («спускового гачка»), який може дати початок мобінгу. На думку С. Ейнерсена, Д. Запф, Х. Хоель і К. Купера, в певний момент ескалації конфлікту, коли сторони переходять від використання раціональних аргументів до психологічному насильству, прагнучи зруйнувати особистість і репутацію опонента, конфлікт перероджується в мобінг.

Тема 6. Основні види соціальних конфліктів.

1. У чому сутність економічного конфлікту?
2. Сформулюйте визначення предмета та об'єкта політичного конфлікту.
3. Назвіть критерії та різновиди правових конфліктів.
4. Визначте особливості протікання та вирішення конфліктів духовно-культурної сфери та релігійних конфліктів.
5. У чому полягають відмінності трудового, адміністративного та професійного конфліктів?
6. Що таке сімейно-побутовий конфлікт?
7. У чому полягають особливості глобальних конфліктів?

Література:

1. Гірник А.М. Основи конфліктології. Навчальний посібник для студ.вищ. навч.закл. К.: Києво-Могилянська академія. 2010. 222с.
2. Дуткевич Т. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посіб. перевид. М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Ін-т соц. реабілітації та розвитку дитини. К.: Центр учб. л-ри, 2016. 455 с.
3. Ємельяненко Л.М., Петюх В.М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Конфліктологія: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 315 с.
4. Жаворонкова Г.В., Скібіцький О. М., Сівашенко Т. В., Туз О.І . Управління конфліктами: текст лекцій: навч. Посібник. Київ : Кондор,

2011. 172 с.
5. Конфліктологія : навч. посіб. /Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Х. : Право, 2012. 128 с.
  6. Крутінь Г.І., Чубур Н.В. Соціологія конфлікту: практикум. К.: КНЕУ, 2007. 152 с.
  7. І. М., Керницький О. М. Конфліктологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Укр. інж.-пед. акад. Х. : Точка, 2012. 221 с.
  8. Ложкін Т., Юрковський Е., Моначін І. Практикум з конфліктології. Тернопіль: Воля, 2005. 168 с.
  9. Нагаєв В. Конфліктологія: курс лекцій: навч. посіб.для вузів. М-во освіти України, Харк. нац. аграр.ун-т ім. В. В. Докучаєва. К.: Центр учб. л-ри, 2004. 199 с.
  10. Прибутько П.С. Конфліктологія : Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: КНТ, 2010. 131 с.
  11. Тихомирова Є. Б. Конфліктологія та теорія переговорів: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Рівне: Перспектива, 2014. 398 с.
  12. Яхно Т. П. Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. К.: Центр учб. л-ри, 2012. 168 с.

Методичні рекомендації

Необхідно звернути увагу студентів на той факт, що, розгортаються міжгрупові конфлікти приблизно за тим же сценарієм, що й міжособистісні. Однак сам факт залученості в конфлікти великих груп людей суттєво видозмінює як механізми їх появи, так і режими протікання. Тому має сенс виділити специфічні особливості міжгрупових конфліктів і простежити соціальні механізми їх виникнення. Груповий конфлікт може виникнути з наступних причин: 1) відмінності інтересів (розбіжність цілей, конкурентна боротьба за обмежені ресурси, вимоги більшої автономії); 2) різне розуміння ситуації, що впливає з відмінності обов'язків; 3) відмінності в інформації про деяку ситуацію; 4) дискусії про ймовірні наслідки вибору певного курсу дії.

У міжгруповому конфлікті протиборчими сторонами виступають групи (малі, середні або мікрогрупи). В основі такого протиборства лежить зіткнення протилежно спрямованих групових мотивів (інтересів, цінностей, цілей). Міжгрупові конфлікти розрізняються за формою, в яких вони протікають/ Такими формами є: збори, наради, мітінги груп; страйки; зустрічі лідерів; дискусії; переговори.

На семінарському занятті необхідно проаналізувати зміст основних різновидів міжгрупових конфліктів: економічних, політичних, соціальних і духовних. У кожній з названих груп в залежності від тих чи інших факторів і умов виділяються конкретні види конфліктів. Наприклад, у групі економічних конфліктів можуть бути виділені внутрішні (що охоплюють конкретну державу) і зовнішні (міжнародні); великомасштабні і місцеві тощо.

Економічні конфлікти – це протиборство суб'єктів соціальної взаємодії (націй, держав, класів тощо) на основі протилежних економічних інтересів, обумовлених положенням і роллю в системі суспільних відношень (відносин власності, влади, права тощо). Головним чинником, що впливає на економічні конфлікти, є власність.

Політичні конфлікти – це протиборство суб'єктів соціальної взаємодії (націй, держав, класів, політичних партій, організацій тощо) на основі протилежних політичних інтересів, цінностей, поглядів і цілей, обумовлених положенням і роллю в системі влади. Поняття політичного конфлікту означає не що інше, як боротьбу різних суспільних сил за вплив в інститутах державної влади (уряді, парламенті, місцевих і регіональних органах управління тощо). Інакше кажучи, основним предметом політичних конфліктів виступає державна влада. Однією з істотних особливостей політичних конфліктів є те, що в них переплітаються практично всі суспільні інтереси – економічні, політичні, соціальні та ідеологічні. В силу цього політичні конфлікти є найгострішими. Форми прояву політичних конфліктів відрізняються своїм різноманіттям і динамікою. Серед безлічі форм політичних конфліктів широке поширення в політичній практиці отримали: мітинги і демонстрації, політичні революції, політичні кризи і дискусії та ін. Особливою формою прояву політичних конфліктів є війни і збройні конфлікти, які можна об'єднати в одне поняття – військові конфлікти.

Соціальні конфлікти тісно пов'язані з економікою і політикою держави і виникають як результат порушення прав і гарантій громадян, які належать до тих чи іншим соціальним групам, утиску їх інтересів, пов'язаних із зазначеними характеристиками соціальної сфери. Основною формою прояву соціальних конфліктів є невдоволення громадян, їх протест проти нинішньої ситуації, що склалася не з їхньої волі. Соціальні конфлікти – це особлива форма протиборства громадян з владою, обумовлена утиском інтересів громадян, а також порушенням їх прав і гарантій у соціальній сфері. Соціальний конфлікт – це завжди боротьба, породжена конфронтацією суспільних і групових, але не індивідуальних інтересів.

Конфлікти в духовній сфері суспільства виникають на основі протиріч, що складаються в процесі виробництва, розподілу і споживання духовних цінностей. Такі конфлікти охоплюють сферу суспільної свідомості, науку, релігію, літературу, мистецтво, а також ті соціальні інститути, які управляють цими явищами. Конфлікти духовної сфери – це протиборство суб'єктів соціальної взаємодії на основі протилежних інтересів і поглядів у процесі виробництва, розподілу і споживання духовних цінностей. Конфлікти в духовній сфері вельми різноманітні. Найбільш поширеними і гострими з них є релігійні конфлікти, конфлікти у сфері мистецтва, а також ідеологічні конфлікти.

Тема 7. Управління конфліктом.

1. Визначте багатопланову сутність поняття «управління конфліктом».
2. Чому прогнозування конфліктних ситуацій вважають діагностикою?
3. Які необхідні духовні, матеріальні, комунікативні, правові, інформаційні тощо умови та вимоги містить модель управлінського впливу на конфлікт?
4. Яких принципів слід дотримуватися в процесі управління конфліктами?
5. Назвіть систему стратегій та соціальних технологій, завдяки яким реалізується конфліктне управління.

6. На що спрямована діяльність з попередження конфліктів як управлінська технологія? Чим часткове запобігання конфлікту відрізняється від повного?
7. Яким чином розв'язання конфлікту впливає на закінчення протиборства? Що містять головні етапи його здійснення?
8. Чим суттєво (за методами дії й наслідками) відрізняються врегулювання конфлікту та його усунення?

Література:

1. Гірник А.М. Основи конфліктології. Навчальний посібник для студ.вищ. навч.закл. К.: Києво-Могилянська академія. 2010. 222с.
2. Дуткевич Т. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посіб. перевид. М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Ін-т соц. реабілітації та розвитку дитини. К.: Центр учб. л-ри, 2016. 455 с.
3. Ємельяненко Л.М., Петюх В.М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Конфліктологія: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 315 с.
4. Жаворонкова Г.В., Скібіцький О. М., Сівашенко Т. В., Туз О.І . Управління конфліктами: текст лекцій: навч. Посібник. Київ : Кондор, 2011. 172 с.
5. Конфліктологія : навч. посіб. /Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Х. : Право, 2012. 128 с.
6. Крутінь Г.І., Чубур Н.В. Соціологія конфлікту: практикум. К.: КНЕУ, 2007. 152 с.
7. І. М., Керницький О. М. Конфліктологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Укр. інж.-пед. акад. Х. : Точка, 2012. 221 с.
8. Нагаєв В. Конфліктологія: курс лекцій: навч. посіб.для вузів. М-во освіти України, Харк. нац. аграр.ун-т ім. В. В. Докучаєва. К.: Центр учб. л-ри, 2004. 199 с.
9. Пірен М. І. Конфліктологія: підручник. К. : МАУП, 2003. 358 с.
10. Прибутько П.С. Конфліктологія : Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: КНТ, 2010. 131 с.
11. Тихомирова Є. Б. Конфліктологія та теорія переговорів: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Рівне: Перспектива, 2014. 398 с.
12. Яхно Т. П. Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. К.: Центр учб. л-ри, 2012. 168 с.

Методичні рекомендації

На семінарському занятті необхідно розглянути зміст поняття управління конфліктом; проаналізувати основні етапи управління конфліктом: профілактика, прогнозування, попередження або стимулювання конфлікту, врегулювання.

Необхідно звернути увагу студентів на той факт, що профілактика конфлікту є важливою складовою управління конфліктом. Профілактика конфліктів – це сукупність напрямків, методів управління організацією, що зменшує ймовірність виникнення конфліктів. У зв'язку з тим, що існують об'єктивні і суб'єктивні причини виникнення конфліктів, передбачається використання двох підходів до профілактики конфліктів: усунення об'єктивних

причин; управління поведінкою співробітників, навчання поведінці відповідно до прийнятих в організації норм поведінки. Профілактика конфлікту має включати такі дії з боку його учасників: 1) переговори і домовленості щодо ступеня небезпеки конфліктної ситуації і можливості виникнення конфлікту в майбутньому; 2) збір інформації щодо суті і причин конфліктної ситуації.

Основне завдання на цій стадії – виявлення реальних інтересів і цілей сторін, що можуть привести до конфлікту; 3) з'ясування ступеня ймовірності і можливості безконфліктного вирішення проблем; 4) розробку конкретних завдань і дій щодо конструктивного вирішення конфліктної ситуації.

Треба обговорити на семінарському занятті, які існують технології вирішення конфлікту. Починають аналіз конфлікту з встановлення його причин. Складність тут в тому, що справжні причини нерідко маскуються, тому що можуть охарактеризувати ініціатора конфлікту не з кращого боку. Крім того, тривалий конфлікт втягує до своєї орбіти все нових учасників, розширюючи список суперечливих інтересів, що об'єктивно ускладнює знаходження основних причин. Вирішити конфлікт – це означає: усунути конфліктну ситуацію і вичерпати інцидент. В житті багато випадків, коли конфліктну ситуацію усунути неможливо за об'єктивних обставин. Значить, щоб уникнути конфлікту, слід виявляти максимальну обережність та не створювати інциденту.

Необхідно звернути увагу на основні способи врегулювання конфліктів. Р. Дарендорф розглянув такі форми врегулювання конфліктів.

1. Переговори. Припускає створення спеціального органу, регулярні зустрічі конфліктуючих сторін для обговорення гострих питань і прийняття рішень.

2. Посередництво (медіаторство) як найбільш м'яка форма участі третьої сторони. Воно передбачає згоду сторін на періодичну співпрацю з посередником і розгляд його пропозицій.

3. Арбітраж. Його особливістю є те, що виконання рішень третьої сторони вважається обов'язковим. Метою використання цих способів врегулювання конфліктів є їх вирішення, що передбачає: повне припинення конфронтації і взаємне примирення сторін; досягнення компромісу, часткового задоволення інтересів обох сторін, взаємні поступки; вирішення конфлікту на діловий основі шляхом задоволення об'єктивних вимог, претензій сторін або шляхом викриття неспроможності їх задоволення; покарання учасників конфлікту; механічне припинення конфлікту (розформування одного з підрозділів, переведення одного чи кількох членів конфліктної ситуації в інший підрозділ даної організації).

На останньому занятті необхідно ще раз обговорити зі студентами основні теми курсу «Соціологія конфлікту» в контексті розглянутої проблеми; тобто, необхідно розглянути оптимальні способи врегулювання міжособистісних, внутрішньогрупових, міжгрупових і междержавних конфліктів.

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Гірник А.М. Основи конфліктології. Навчальний посібник для студ.вищ. навч.закл. К.: Києво-Могилянська академія. 2010. 222с.
2. Дуткевич Т. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посіб. перевид. М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Ін-т соц. реабілітації та розвитку дитини. К.: Центр учб. л-ри, 2016. 455 с.
3. Ємельяненко Л.М., Петюх В.М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Конфліктологія: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 315 с.
4. Жаворонкова Г.В., Скібіцький О. М., Сівашенко Т. В., Туз О.І . Управління конфліктами: текст лекцій: навч. Посібник. Київ : Кондор, 2011. 172 с.
5. Конфліктологія : навч. посіб. /Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Х. : Право, 2012. 128 с.
6. Крутінь Г.І., Чубур Н.В. Соціологія конфлікту: практикум. К.: КНЕУ, 2007. 152 с.
7. І. М., Керницький О. М. Конфліктологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Укр. інж.-пед. акад. Х. : Точка, 2012. 221 с.
8. Ложкін Т., Юрковський Е., Моначін І. Практикум з конфліктології. Тернопіль: Воля, 2005. 168 с.
9. Нагаєв В. Конфліктологія: курс лекцій: навч. посіб.для вузів. М-во освіти України, Харк. нац. аграр.ун-т ім. В. В. Докучаєва. К.: Центр учб. л-ри, 2004. 199 с.
- 10.Орлянський В. С. Конфліктологія : Навч. посібник для вузів. Мін-во освіти і науки України, Запорізький нац. техн. ун-т. К.: Центр учбової літератури, 2007. 159 с.
- 11.Пірен М. І. Конфліктологія: підручник. К. : МАУП, 2003. 358 с.
- 12.Прибутько П.С. Конфліктологія : Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: КНТ, 2010. 131 с.
- 13.Скібіцька Л. І. Конфліктологія: навч. посіб. К.: Центр учб. л-ри, 2007. 384 с.
- 14.Тихомирова Є. Б. Конфліктологія та теорія переговорів: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Рівне: Перспектива, 2014. 398 с.
- 15.Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. / Т. Яхно, І. Куревіна Центр учбової літератури, 2021. 168 с.
- 16.Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с
- 17.Конфліктологія: загальна та юридична : підручник; за заг. ред. Л.М. Герасіної. Харків : Право, 2021. 224 с.
- 18.Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 564 с.

Допоміжна

1. Озерський І. В. Конфлікти в управлінській сфері органів прокуратури : соціально-психологічний аналіз. Підприємництво, господарство і право. 2009. № 4. С. 166-169.
2. Озерський І. В. Психологічна підготовка прокурора до ведення переговорів при захопленні заручників у кримінально-виконавчих установах. Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез. наук. доп. за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Луцьк, 23-24 берез. 2007 р.). Луцьк, 2007. С. 288-289.
3. Озерський І. В. Формування вмінь і навичок подолання конфліктних ситуацій в слідчо-прокурорській діяльності. Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (28-29 квіт. 2005 р.). Острог : Правничий факультет Національного університету “Острозька академія”, 2005. С. 403-404.

Інформаційні ресурси

1. http://i-soc.com.ua/institute/el_library.php (Електронна бібліотека Інституту соціології НАН України)
2. <http://www.nbuv.gov.ua/> (Національна бібліотека України імені В.В.Вернадського)
3. www.dnrb.gov.ua/ (Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В.О.Сухомлинського)
4. <http://pidruchniki.ws/> (Бібліотека українських підручників)
5. Черниш Н. Й. Соціологія: курс лекцій [Електроний ресурс]. Режим доступу:http://chtyvo.org.ua/authors/Chernysh_Nataliia/Sotsiologhiia_Kurs_lectsii
6. Соціологія: підручник / за ред. В. Г. Городяненка. – К.: Академія, 2008 [Електроний ресурс]. Режим доступу: <http://r.donnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/667/3/Социология.pdf>
7. Герасимчук А.А. Соціологія: навч. посібник [Електроний ресурс]. Режим доступу: http://libfree.com/136245605-sotsiologiyasotsiologiya_gerasimch

ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Система діагностики якості навчання

Контроль знань і умінь студентів з дисципліни здійснюють згідно положень кредитно-модульної системи організації навчального процесу, прийнятої в університеті.

Основні положення:

Загальна кількість модульних контрольних заходів, що мусить скласти студент з окремої навчальної дисципліни, визначається з урахуванням залікових модулів з цієї дисципліни і рекомендовано дорівнює двом академічним модулям за семестр.

За результатами модульного контрольного заходу рівень засвоєння студентом навчального матеріалу має бути оцінений за національною шкалою та шкалою ECTS.

Тижні для проведення модульного контролю (модульні тижні) рекомендуються графіком навчального процесу.

Кількість балів, отримана студентом при оцінюванні модулю та підсумковий бал поточної успішності з дисципліни, співвідноситься з оцінками за національною шкалою та шкалою ECTS відповідно до табл. 1.

1. Шкала оцінювання

<i>100-бальна шкала</i>	Оцінка за національною шкалою	Визначення	Оцінка за шкалою ECTS
90 – 100	відмінно	Відмінно – відмінна відповідь, виконання роботи лише з незначною кількістю помилок	A
82 – 89	добре	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	B
74 – 81		Добре – в загальному правильна відповідь, робота з певною кількістю грубих помилок	C
64 – 73	задовільно	Задовільно – непогано, але зі великою кількістю недоліків	D
60 – 63		Достатньо – відповідь, робота задовольняє мінімальні критерії	E
35 – 59	незадовільно	Незадовільно з можливістю повторного складання	FX
0-34		Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	F

Регламентується наступний комплект балів для отримання оцінки за модуль: результат поточного контролю (усереднено за оцінюванням завдань, проектів, тренінгів, відповідей) – максимум 20 балів (табл. 3) та результат засвоєння блоку самостійної роботи – максимум 30 балів (табл. 3,4).

Складання модулів обов'язкове. Студент не допускається до тестування з модуля без відпрацювання пропущених занять. Модуль вважається зарахованим, якщо студент набрав мінімально необхідну кількість балів та більше.

Результати рейтингу з модулю доводяться до відома студентів не пізніше третього робочого дня після проведення контрольного заходу і, у разі відсутності претензій з боку студентів, вважаються остаточними.

Якщо студент не погоджується з рішенням про присвоєння йому балів рейтингу за модуль, то він повинен відразу після їх оголошення звернутися з письмовою апеляцією до завідувача кафедри та у визначений термін скласти усну атестацію з модуля перед комісією. Склад апеляційної комісії у кожному конкретному випадку визначається завідувачем кафедри. Рішення комісії є остаточним. Студент не може повторно складати зараховані модулі.

Студент, який не з'явився на модульний контроль або не отримав мінімальної кількості балів на модульному тижні, має право складати пропущений модуль під час залікового тижня.

Підсумковий рейтинг поточної успішності з дисципліни вираховується усередненням рейтингів з усіх модулів. Семестрова оцінка виставляється студенту з врахуванням результатів підсумкового тестування та поточного контролю (усереднені бали за модулі). Максимальна кількість балів, що студент може отримати при вивченні дисципліни, дорівнює 100 (див. табл. 2).

Засоби діагностики успішності навчання використовують для підсумкової експертизи знань і базуються на технології стандартизованого тестового контролю.

2. Схема нарахування балів з модулів навчальної дисципліни

Показчик	Нарахування балів
Всього з модулю	від 60* до 100
В тому числі: відповіді на тестові питання	до 50
усні відповіді на семінарських заняттях	до 20
результат засвоєння блоку самостійної роботи	до 30

*- менша кількість отриманих балів недостатня для зарахування модулю, необхідна перездача.

Усні відповіді на лабораторно-практичних заняттях оцінюються за шкалою від 12 до 20 балів відповідно до наступної регламентації (табл. 3)

3. Шкала оцінювання усної відповіді

<i>20-бальна шкала</i>	Інтуїтивний аналог оцінювання	Оцінка за національною шкалою - Визначення
<i>20</i>	5 +	Відмінно – відмінна відповідь, виконання роботи без помилок чи зауважень, прояв креативного мислення
<i>19</i>	5	Відмінно – відмінна відповідь, виконання роботи без помилок чи зауважень
<i>18</i>	5 -	Відмінно – відмінна відповідь, виконання роботи з одним не принциповим недоліком
<i>17</i>	4 +	Добре – вище середнього рівня з кількома помилками при розумінні суті питання
<i>16</i>	4	Добре – в загальному правильна відповідь, робота з кількома помилками
<i>15</i>	4 -	Добре – в загальному правильна відповідь, робота з значною кількістю помилок
<i>14</i>	3 +	Задовільно – в загальному правильна відповідь, але із великою кількістю недоліків і помилок
<i>13</i>	3	Задовільно – задовільно, наявна велика кількість недоліків і помилок
<i>12</i>	3 -	Задовільно – задовільняє лише найменші критерії, наявна велика кількість суттєвих недоліків і помилок

Самостійна робота оцінюється як сума балів за відповідність і обсяг наданого матеріалу та балів за захист цього матеріалу.

4. Шкала оцінювання відповідності змісту матеріалу самостійної роботи

<i>Шкала, бали</i>	Визначення
<i>10</i>	Повна відповідність змісту і достатній обсяг
<i>8</i>	Достатня відповідність змісту і достатній обсяг
<i>6</i>	Мінімально задовільна відповідність змісту і обсягу

ПОРАДИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Форми участі студентів у навчальних заняттях:

Заняття проводяться у формі лекцій та семінарів. Виклад матеріалу курсу і контроль засвоєння знань студентами здійснюються у вигляді тез основних положень кожної теми з їх подальшим обговоренням студентами (на базі самостійної підготовки).

Виступ студента чи **групова презентація** повинні містити чітке формулювання тези та її доведення чи спростування. Необхідним для позитивної оцінки елементом відповіді є відтворення різних точок зору, ілюстрація дискусійності висвітлюваного питання, а також власна позиція студента чи групи. Критеріями оцінки виступів чи групових презентацій є: відповідність джерелам і положенням наукової літератури; логічна послідовність викладу; наявність власної тези та ступінь її аргументованості.

Опанування. Вимогами до цієї форми участі у занятті є критичний аналіз попереднього виступу і висунення власної альтернативної тези.

Групова дискусія. Дискусія здійснюється між 2–4 групами студентів, кожна з яких пропонує власне розв'язання запропонованої викладачем проблеми, а також висуває контраргументацію на аргументи команд опонентів. Оцінювання групової дискусії здійснюється двома студентами, попередньо обраними з цією метою.

Форми поточного контролю: оцінювання домашніх самостійних завдань, що презентуються на семінарських заняттях, есеї.

Залік відбувається у письмовій формі.

Контрольні питання з курсу до заліку.

1. Об'єкт, предмет дослідження та функції соціології конфлікту.
2. Теоретичний фундамент виникнення соціології конфлікту.
3. Зв'язок соціології конфлікту та її з іншими науками.
4. Методи (загальні й спеціальні), принципи і підходи в дослідженні конфліктів.
5. Понятійний апарат соціології конфлікту.
6. Сутність та структура конфлікту.
7. Суб'єкти і об'єкти конфлікту.
8. Функції конфлікту.
9. Межі та масштаб конфлікту.
10. Предмет конфлікту. Загальна формула конфлікту.
11. Класифікація конфліктів.
12. Потенційний, істинний, хибний конфлікт.
13. Реалістичний та нереалістичний конфлікт.
14. Внутрішньоособистісний, міжособистісний, міжгруповий конфлікт
15. Необхідні та достатні умови виникнення конфлікту.

16. Джерела соціальних конфліктів.
17. Об'єктивні і суб'єктивні фактори конфлікту.
18. Рушійні сили конфлікту.
19. Типові причини виникнення конфліктів.
20. Мотивація конфліктантів.
21. Стадії розвитку конфлікту.
22. Конфліктна ситуація та інцидент як передумови виникнення конфлікту.
23. Ескалація конфлікту.
24. Реверсія конфлікту.
25. Форми, результати й критерії вичерпаності конфлікту.
26. Основні стратегії конфліктної поведінки.
27. Тактики поведінки в конфлікті.
28. Аналіз суб'єктів — учасників конфліктів.
29. Характеристика суб'єктів — учасників конфлікту.
30. Суб'єктивно-психологічні риси і «типи» конфліктантів.
31. Соціальні «ролі» учасників конфлікту.
32. Моделі поведінки людини в конфлікті.
33. Економічний конфлікт.
34. Політичний конфлікт.
35. Правовий конфлікт.
36. Конфлікти духовно-культурної сфери.
37. Релігійні конфлікти.
38. Міжнаціональні конфлікти.
39. Трудовий конфлікт.
40. Класифікація виробничих конфліктів.
41. Соціально-професійний конфлікт.
42. Професійне вигорання працівника.
43. Адміністративний конфлікт.
44. Конфлікти в соціальних організаціях: поняття, види.
45. Причини виникнення конфліктів в організації.
46. Конфлікт між працівником і колективом.
47. Конфлікт між керівником і підлеглими.
48. Міжгрупові конфлікти в організації.
49. Позитивні та негативні наслідки конфліктів в організації.
50. Інноваційні конфлікти.
51. Типологія конфліктних працівників в організації.
52. Сімейно-побутові конфлікти.
53. Глобальні конфлікти цивілізації.
54. Процес діагностики конфлікту.
55. Рівні прояву конфліктів.
56. Управління конфліктною ситуацією.
57. Принципи конструктивного вирішення конфлікту.
58. Попередження конфліктів.
59. Розв'язання конфліктів: правила, етапи та технології.
60. Типові помилки при розв'язанні конфліктів.
61. Картографія конфлікту Х. Корнеліуса – Ш. Фейра.
62. Модульна методика діагностики міжособистісних конфліктів.

63. Характерні ознаки прояву конфлікту.
64. Переговори, дискусії, дебати як засоби врегулювання конфліктів.
65. Посередництво у врегулюванні конфліктів.
66. Сутність та напрями запобігання конфліктам.
67. Передумови успіху та труднощі у запобіганні конфліктам.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Із запропонованих тем бажано обрати ту тему, що найбільш повно відповідає Вашим пізнавальним інтересам. При виборі теми і визначенні її змісту консультируйтесь з викладачем, а також використовуйте літературу, яка подана у відповідній темі семінарського заняття.

Вимоги до виконання й оформлення індивідуального завдання

- робота має включати: титульний аркуш, на якому зазначається прізвище студента, курс, група, назва предмета, прізвище викладача, тема завдання; зміст, що включає вступ, декілька розділів і висновок, при цьому назви параграфів повинні відбивати ключові проблеми і логіку розкриття теми;
  - обсяг роботи – до 20 сторінок тексту (шрифт 14);
  - у тексті роботи з виділенням усіх структурних підрозділів мають бути самостійні висновки за обраною темою, а також коректні посилання на пророблені джерела;
  - список літератури має включати не менше п'ятих джерел за темою, у тому числі соціологічні словники і підручники із соціології права, теорії права.

Виконуючи завдання, необхідно показати розуміння і знання основних теоретичних концепцій у галузі розробки конкретних соціально-правових проблем, опанувати змістовну сутність категорій, понять і законів соціології права, виявити знання базових (загальних і спеціальних) методів і методологічних підходів до вивчення правових питань. При написанні роботи бажано описувати не тільки базові питання, які запропоновані навчальними посібниками, але й самостійно обирати проблеми, розглянуті у спеціальній соціологічній і правовій літературі (статтях, монографіях). Особливу увагу слід приділити правильному оформленню посилань на використовувані джерела.

У вступі повинна міститися постановка проблеми відповідно до обраної теми й обґрунтування її актуальності та значущості. Компонування матеріалу має бути логічно побудоване й обґрунтоване. При вивченні соціології права співвіднесіть ідеї класиків соціологічної думки з реальною соціально-правовою практикою й сучасними соціально-правовими дослідженнями за обраною проблемою.

Тематика індивідуальних завдань (есеї, творчі роботи)

Підготувати реферат (командний проект) на тему:

- Теоретичні та прикладні аспекти соціології конфлікту
- Функції соціології конфлікту
- Основні принципи дослідження соціальних конфліктів
- Конфлікт в системі соціальної взаємодії
- Методи дослідження конфлікту
- Еволюція наукових поглядів на конфлікт
- Об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення конфліктів в студентському середовищі.

Обов'язкове індивідуальне завдання

- Проаналізуйте найвагомші причини виникнення конкретної конфліктної ситуації в українському суспільстві, рушійні сили конфлікту, можливу мотивацію конфліктантів.
  - Виокремте найважливіші, на вашу думку, причини виникнення конфліктних ситуацій в студентській групі.
  - Однією з причин конфліктів є стереотипи у міжособистісних та між групових стосунках. Продовжить перелік стереотипів, які можуть стати причиною конфлікту:
    - хто везе, того й поганяють;
    - хто не з нами, той проти нас;
    - гроші та влада псують людей.
  - Міжособистісні та внутрішньо особисті конфлікти: сутність, причини.
  - Рольові конфлікти сучасної особистості.
  - Особливості вертикальних та горизонтальних конфліктів.
  - Позитивні та негативні наслідки внутрішньоособистісних конфліктів.
  - Внутрішні та зовнішні причини внутрішньоособистісних конфліктів.
-
- Проблеми ескалації конфлікту.
  - Характеристика предконфліктної ситуації.
  - Конфліктогени в розвитку конфлікту.
  - Стили поведінки особистості у конфлікті: вибір та наслідки застосування.
  - Типи конфліктних особистостей: характеристика та методика спілкування.
  - Семантика та прагматика особистісного конфлікту.
  - Стрес: причини виникнення та шляхи подолання.
  - Фрустрація, стреси, конфлікти, кризи особистості.
  - Динаміка конфлікту з урахуванням деформації взаємин його учасників.
  - Міжрегіональні, міжнародні та міждержавні конфлікти.
  - Типи соціально-політичних конфліктів та їх особливості в сучасній Україні.
  - Трудові конфлікти в сучасних умовах: національна специфіка та типові прояви.
  - Основні види конфліктів в духовній сфері.
  - Основні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі розвитку.
  - Причини загострення міжетнічних конфліктів наприкінці ХХ, початку ХХІ століття.

- Відмінності політичних конфліктів в тоталітарних та демократичних системах.
- Міжконфесійні конфлікти: суть та проблеми розв'язання.
- Соціальна напруга в організації: ознаки та способи вирішення.
- Основні принципи управління конфліктами.
- Основні передумови розв'язання конфліктів.
- Технологія розв'язання конфліктів.
- Переговори як засіб розв'язання конфліктів: вимоги до ведення та стадії.
- Нейтралізація конфліктної ситуації.
- Прогнозування та попередження конфліктів.
- Основні технології регулювання конфліктів.
- Інституціалізація конфліктів.

ТЕРМІНИ ТА ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ

Агресія – дія, поведінка, спрямована на заподіяння збитку (морального, фізичного тощо, аж до повного знищення) іншій особі.

Адаптація соціальна – процес активного пристосування індивіда чи групи до певних матеріальних умов, норм, цінностей суспільства.

Аномія – стан суспільства, при якому настає дезінтеграція і розпад системинорм, що гарантують соціальний порядок.

Вік соціальний – стадії активного включення індивіда до соціальних відносин і засвоєння ним соціальних ролей.

Вікові норми – правила, що визначають, чого і в якому віці повинна досягти людина.

Виховання – процес спрямованого систематичного формування особистості згідно з прийнятими в суспільстві моделями та нормами.

Вторинна девіація – девіантні моделі поведінки, що приймаються індивідами у відповідь на реакції інших індивідів на їх вчинки.

Глобалізація – посилення процесів взаємозалежності, взаємопроникнення і взаємозумовленості економічних, політичних, правових, ідеологічних, культурних компонентів світової спільноти.

Громадська думка – найважливіший компонент громадського життя, що виражає погляди, оцінки, ціннісні орієнтації певних груп людей або суспільства в цілому, втілює в собі колективну совість і має силу неписаного закону.

Девіація – відхилення від поведінкової норми, розглядається більшістю членів суспільства як неприпустиме.

Депривація – процес скорочення або позбавлення можливостей задоволення основних життєвих потреб індивідів чи груп.

Десоціалізація – процес, зворотний соціалізації: втрата індивідом соціальних цінностей і норм, що супроводжується його відчуженням від своєї групи.

Дискримінація соціальна – обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян (соціальних груп) за якими-небудь ознаками.

Дія соціальна – цілеспрямована поведінка, що має соціальне значення і зорієнтована на іншого.

Дослідження соціологічне – вивчення методами соціології соціальних об'єктів, явищ, процесів, спрямоване на виявлення закономірностей соціального життя.

Егалітаризм – ідейно-політична течія, яка виступає за загальну рівність як принцип організації соціального життя.

Експеримент – спосіб отримання даних, при якому умови і змінні контролюються для встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Він дає дослідникам можливість перевірити вплив незалежної змінної на залежну змінну.

Етатизм – теорія, що обґрунтовує необхідність активного втручання держави в економічне і політичне життя суспільства, яка розглядає його як вищий результат суспільного розвитку.

Застосування права – одна з форм державної діяльності, спрямована на реалізацію правових розпоряджень у життя.

Звичайі – норми, яким люди надають дуже великого значення і строго дотримують.

Злочин – суспільно небезпечне діяння, вчинене навмисно або ненавмисно, за яке законом встановлено кримінальну відповідальність.

Злочинність – соціальне явище, що включає сукупність злочинів, скоєних у даному суспільстві в даний відрізок часу, і характеризується кількісними (динаміка, стан) та якісними (структура, характер) показниками.

Злочинність латентна – злочинність, яка з тих чи інших причин офіційно не реєструється.

Злочинність організована – злочини, що здійснюються членами формальних організацій, діяльність яких пов'язана з порушенням закону, і мають ієрархічну структуру.

Зрілість соціальна – рівень особистісного розвитку індивіда, коли він повністю інтерналізує соціальні поведінкові моделі та цінності і адекватно виконує ролі дорослого члена суспільства.

Ідентифікація соціальна – процес ототожнення індивіда з певною групою або соціальним прошарком, що полягає в засвоєнні притаманних їм поведінкових моделей, цінностей, установок і ролей.

Інститут соціальний – стійкий комплекс норм, правил, символів, що регулюють різні сфери людської життєдіяльності і організує їх в систему ролей і статусів, за допомогою яких задовольняються основні життєві та соціальні потреби.

Інституціоналізація – 1. Створення стабільних зразків соціальної взаємодії, заснованих на формалізованих правилах, законах, звичаях і ритуалах. 2. Правове та організаційне закріплення сформованих у суспільстві форм поведінки, відносин тощо.

Інтеріоризація (інтерналізація) – перетворення зовнішніх по відношенню до індивіда форм соціальної взаємодії в стійкі якості особистості шляхом засвоєння вироблених суспільством цінностей, норм і моделей поведінки.

Інфантилізм соціальний - розрив між біологічним і соціокультурним дорослішанням молоді, що порушує нормальний процес соціалізації.

Каузальність соціальна – причинно-наслідковий зв'язок між окремими соціальними явищами суспільства.

Консенсус соціальний – згода значимої більшості будь-якого суспільства щодо найбільш важливих аспектів її соціального порядку.

Контркультура – субкультура (норми, цінності та спосіб життя), яка знаходиться в суперечності з нормами і правилами панівної культури.

Контроль соціальний – система соціальних механізмів, що забезпечують дотримання членами суспільства прийнятих моделей поведінки; спосіб саморегуляції соціальної системи.

Конфлікт – прояв об'єктивних чи суб'єктивних протиріч, що виражається впротиборстві сторін.

Конфлікт соціальний – зіткнення соціальних груп, які є носіями протилежних соціально-економічних і політичних інтересів, поглядів, ідеологій.

Конфлікт юридичний – будь-який конфлікт, у якому суперечка так чи інакше пов'язана з правовими відносинами сторін і має юридичні наслідки.

Конформізм – некритичне наслідування панівних думок і стандартів, стереотипів масової свідомості, традицій, авторитетів і принципів.

Конформність – тип соціальної поведінки індивіда, що характеризується соціально прийнятими поведінковими моделями і нормами, відповідністю соціальним очікуванням.

Корупція – використання службового становища посадовою особою в інтересах особистого збагачення і з порушенням існуючих правових норм.

Криза легітимності – соціально-політичний стан втрати суспільством або значною його частиною віри в законність і справедливість існуючого соціального порядку.

Культура нормативна – сукупність ідеалів, норм, цінностей, що визначають стандарти поведінки, які наказують, дозволяють, схвалюють або засуджують, забороняють певні соціальні дії.

Латентність – відсутність зовнішніх ознак явища, його існування в прихованій формі.

Легалізація – процес перетворення незаконного в законне.

Легалізм – точне дотримання існуючих правових норм.

Легальність – відповідність дій індивідів і соціальних груп встановленим вданому суспільстві правопорядку.

Легітимізація – процес обґрунтування легітимності правлячих груп.

Легітимність – характеристика визнання членами спільності існуючого соціального порядку, наділення престижем, який диктує норми і встановлює зразки поведінки.

Лояльність – шанобливе ставлення до властей і вірність чинним законам і порядкам.

Маніпулювання – процес ідеологічного і соціально-психологічного впливу на людей з метою зміни їх поведінки всупереч їх інтересам.

Маргінальність – проміжний, пограничний стан індивіда чи групи індивідів, відірваних від звичного середовища і способу життя.

Масова свідомість – тип суспільної свідомості, характерний для середнього представника суспільства, що включає широке коло ідей, уявлень, почуттів та ілюзій, пов'язаних з тими сторонами соціального життя, що доступні й цікаві масам.

Методика соціологічного дослідження – сукупність прийомів і методів для реалізації цілей і завдань дослідження.

Методологія соціологічного дослідження – вчення про методи і принципи соціологічного пізнання.

Моніторинг – система регулярного вимірювання змін, що відбуваються в суспільстві або якихось його сферах, за умови регулярного застосування одних і тих самих принципів вибірки і інструментарію.

Мораль – соціальний інститут, система норм, санкцій, оцінок, приписів, зразків поведінки, що виконують функції соціального контролю і регулювання соціальних відносин у тій чи іншій соціальній групі, суспільстві.

Населення – сукупність людей, що проживають на даній території або в межах даної держави.

Насильство – застосування сили або загроза застосування сили по відношенню до суб'єктів або їх власності з метою залякування і примусу до певних дій.

Нігілізм – світогляд і ідеологія, засновані на запереченні традиційних авторитетів і цінностей, релігійних уявлень, моральних і культурних ідеалів, у поєднанні з підтримкою безмежної свободи і всюдозволеності.

Норми – правила поведінки в певній ситуації. *Нормотворчість* – процес створення і генезису соціальних норм.

Норми соціальні – зразки, правила поведінки, виконання яких очікується від члена суспільства і підтримується за допомогою санкції.

Норми правові – встановлені державою, законом, указом, актом тощо. загальнообов'язкові правила поведінки. У них, як правило, вказуються умови їх виконання, суб'єкти регульованих відносин, їх взаємні права та обов'язки, а також санкції в разі їх порушення.

Опитування – спосіб отримання інформації про думки та мотиви людей, пов'язаний з постановкою певних запитань респондентам (опитуваним).

Особистість – стійка система соціально значущих рис, що характеризують індивіда, результат суспільного розвитку (соціалізації) та включення людей в систему соціальних відносин за допомогою взаємодії.

Очікування ролі – вимоги, які суспільство пред'являє до індивіда у зв'язку з виконанням ним певної соціальної ролі.

Переконання – форма підтримки громадської дисципліни.

Покарання – негативна соціальна санкція, що використовується як елемент соціального контролю за поведінкою індивідів.

Поведінка аморальна – тип поведінки, який суперечить прийнятим у даному суспільстві моральним нормам (пияцтво, користолюбство тощо).

Поведінка антисоціальна – тип поведінки, що характеризується запереченням, нехтуванням соціальних норм і цінностей, прийнятих у даному суспільстві.

Поведінка деструктивна – тип поведінки, що заподіює шкоду самій особистості та не відповідає загальноприйнятим соціальним нормам (мазохізм, тощо).

Поведінка соціальна – тип поведінки, що так чи інакше зачіпає інтереси інших людей, груп, спільнот або суспільства в цілому.

Порядок соціальний – організованість соціального життя, впорядкованість соціальної дії.

Права людини – сукупність норм, що характеризують статус людини в суспільстві (право на життя, на свободу, на розвиток здібностей і таланту тощо).

Право неофіційне – за П. Сорокіним – сукупність правил, що склалися в даній групі і регулюють міжособистісні відносини (крім офіційного права).

Право офіційне – за П. Сорокіним – сукупність обов'язкових для всіх членів групи норм, відповідальність за виконання яких несе та частина групи, що наділена владою.

Правова політика – комплекс заходів, завдань, цілей, програм, методів, установок, ідей, реалізованих у сфері дії права і за допомогою права.

Правова держава – форма здійснення народовладдя, політична організація громадян, що функціонує на основі права; інструмент захисту і забезпечення прав, свобод і обов'язків кожної особистості.

Правова поведінка – соціально значима поведінка індивідів і груп, підконтрольна їх свідомості і волі, передбачена нормами права, що існують в даному суспільстві.

Правовий нігілізм – негативне ставлення до права, закону та інших форм організації суспільних відносин.

Правовий статус особистості – система прав, свобод і обов'язків, що знайшли своє чітке правове закріплення в нормах права.

Правовідносини – відносини між суб'єктами як носіями норм права.

Правопорушення – неправомірне (протиправне), суспільно шкідливе діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта, за яке в чинному праві передбачена юридична відповідальність.

Правопорядок – об'єктивно і суб'єктивно обумовлений стан соціального життя, що характеризується внутрішньою узгодженістю, врегульованістю

системи правових відносин, заснованих на нормативних вимогах, принципах права й законності.

Правосвідомість – сфера або область свідомості, що відображає правову дійсність у формі юридичних знань і оціночних ставлень до права та практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку (діяльність) людей у юридично значимих ситуаціях.

Правотворчість – особлива форма державної і громадської діяльності зі створення, змін та скасування правових норм, що враховує соціальні потреби та інтереси суспільства.

Превенція – система заходів, спрямованих на попередження злочинів.

Презумпція невинності – принцип кримінального права, згідно з яким особа, підозрювана або обвинувачувана у вчиненні злочину, вважається невинною доти, доки її вина не буде доведена в порядку, передбаченому законом.

Престиж – авторитет, вплив, повага в суспільстві, міра яких відповідає певному соціальному статусу.

Привілеї соціальні – виключні права або переваги, які в силу закону, традиції або факту належать тільки окремим соціальним групам і недоступні для інших членів суспільства.

Придушення особистості – ритуали, що застосовуються в тоталітарних організаціях з метою домогтися від індивідів слухняності і зробити їх сприйнятливими до інституціонального контролю, дисципліни.

Примус – насильство над волею індивіда або соціальної групи шляхом застосування санкцій.

Протиправна поведінка – соціально небезпечна поведінка індивідів або груп, підконтрольна їх свідомості чи волі, рухома мотивами корисливості, ненависті, агресивності, що порушує існуючі в суспільстві правові норми і тягне юридичні наслідки.

Процес соціальний – сукупність односпрямованих і повторюваних соціальних дій, які можна виділити з безлічі інших соціальних дій.

Рівність соціальна – становище індивідів, соціальних груп, класів у суспільній системі, що виявляється в їх однаковому відношенні до засобів виробництва, однаковому соціальному статусі, можливостях, політичних і громадянських правах.

Рівноправність – найважливіший принцип демократичної держави, у відповідності з яким всі громадяни мають однакові права, рівний правовий статус (права та обов'язки) при цьому не допускається правова дискримінація.

Реальність правова – сукупність всіх правових феноменів, що існують у суспільстві.

Регулювання соціальне – процес цілеспрямованого впливу суспільства і його інститутів на соціальне життя, поведінку індивідів і груп за допомогою регуляторів (норм, правил, цілей, зв'язків).

Репрезентативність – властивість вибірки досить точно відобразити властивості генеральної сукупності.

Ресоціалізація – процес засвоєння нових норм, цінностей, світогляду та моделей поведінки.

Референтна група – соціальна одиниця, використовувана нами для оцінки та формування власних поглядів, почуттів і вчинків.

Рольовий конфлікт – ситуація, при якій індивіди стикаються з суперечливими вимогами, зумовленими одночасним виконанням двох або більше ролей.

Санкції соціальні – заходи впливу соціальної групи або суспільства в цілому на поведінку індивіда, що відхиляється від соціальних очікувань, норм і цінностей. Розрізняють позитивні і негативні санкції, пов'язані відповідно до заохочення і покарання.

Система соціальна – впорядковане ціле, що являє собою сукупність окремих соціальних елементів – індивідів, груп, організацій, інститутів.

Системний підхід – методологічний напрям, заснований на розгляді об'єкта як цілісності, що складається з безлічі пов'язаних взаємним ставленням елементів.

Соціалізація – процес соціальної взаємодії, за допомогою якого люди здобувають знання, думки, погляди та формують моделі поведінки, необхідні для успішної участі в житті суспільства.

Соціальні зміни – фундаментальні зміни в паттернах культури, структури і соціальної поведінки.

Соціальний контроль – методи і стратегії, які регулюють норми поведінки в рамках суспільства.

Статус – становище в рамках групи або суспільства; осередок в соціальній структурі.

Субкультура – система унікальних цінностей, норм, традицій і життєвих укладів, що відрізняють якусь соціальну групу від домінуючої культури більшості суспільства.

Суспільство – об'єднання людей, що має закріплену спільну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми, характеризується усвідомленою соціокультурною ідентичністю його членів.

Суспільство глобальне – світове суспільство, що виникає в результаті все більшого розширення контактів, взаємозв'язків і взаємозалежності національних об'єднань.

Суспільство закрите - поняття, введене в обіг К. Поппером; тип суспільства, протилежний відкритому суспільству і характеризується незначною соціальною мобільністю, авторитаризмом, догматичною ідеологією.

Суспільство індустріальне – історичний тип суспільства, в якому основою господарства є промисловість і яке характеризується урбанізацією, концентрацією великих мас населення в промислових містах, наявністю широкого соціального прошарку управлінців, бюрократії, орієнтація на раціональність та ефективність виробництва.

Суспільство відкрите – тип суспільства, що характеризується високим рівнем мобільності, динамізмом, демократичною ідеологією, плюралізмом та охороною прав індивіда.

Табу – система соціальних заборон, порушення яких представленні більшості членів суспільства карається надприродними силами або гідно суворого покарання.

Тероризм – застосування сили або жорстоких насильницьких дій проти людей або власності з метою залякування та примусу уряду, формальної організації або цивільного населення до виконання певних політичних, релігійних чи соціальних умов.

Толерантність – терпиме ставлення до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, думок, ідей, вірувань.

Цінності соціальні – більш або менш визнані поведінкові стандарти, тобто поділювані суспільством чи соціальною групою моральні та естетичні імперативи.

Ціннісна орієнтація – певні устремління, бажання, потреби людини, виступаючі для нього в якості найважливіших особистих цінностей і цілей життєдіяльності.

Навчальне видання

КОНФЛІКТОЛОГІЯ

Методичні вказівки
для самостійного вивчення дисципліни

Укладач:

Борюшкіна Оксана Володимирівна

Підписано до друку . .2024 р.
Формат 60 x 84 1/16. Гарнітура Garamond Умовн. друк. арк. –.
Наклад – 100 прим.
Державний біотехнологічний
університет 61002, м. Харків,
вул. Алчевських, 44